

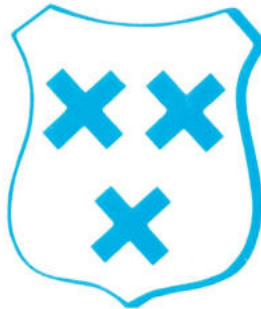
Swindrecht Were

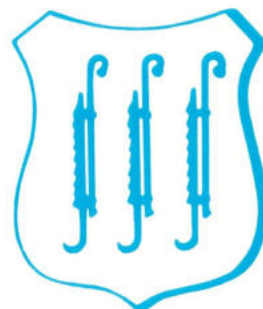
Heerjansdam

Hendrik Ido Ambacht

Zwijndrecht

Uitgave van: Historisch Genootschap, Hendrik Ido Ambacht
Historische Vereniging, Zwijndrecht
Jaargang 10 nr. 1
april 1996

Swindregt Were

INHOUD:

Klokken zijn van alle eeuwen	blz. 2
Opmerkelijke notities gevonden in archieven in de Zwijndrechtse Waard	blz. 4
Lag er een motte kasteel bij hoeve 't Hof?	blz. 6
Zomaar een brief	blz.12
Het naaiclubje van mevrouw Dozy	blz. 14
De Grote en Kleine Molen van de "Muizenkaai" (Hoge en Lage kade) en het stoomgemaaltje aldaar	blz.16
Sport in de Zwijndrechtse Waard	blz.31
De genealoog	blz.35
Colofon	blz.36

KLOKKEN ZIJN VAN ALLE EEUWEN

"Dûmny lûkt in skjin himd an" (Dominee trekt een schoon hemd aan). Dat zeggen ze in sommige Friese dorpen, als ze de kerkklok horen luiden. Het zondagsluiden voor kerkdiensten is in de hele christelijke wereld gebruikelijk. Daar waar een dominee voor verschillende parochies werkt, wordt soms zaterdagavond al de klok geluid en wel in dat dorp waar de volgende ochtend de preek zal zijn.

De meeste mensen denken bij klokken aan kerken. Het luiden van de klok is in hun ogen synoniem met religie. Het feit dat je tegenwoordig minder klokgeluid hoort dan vroeger, wordt dan ook in de eerste plaats in verband gebracht met de voortschrijdende ontkerkelijkheid. Maar dat is een denkfout, zij het één die in de beste kringen wordt gemaakt.

Een pikant voorbeeld daarvan is de vergissing die dr. O.D. Duintjer maakte in het proefschrift waarop hij in 1966 in Leiden promoveerde. "Kerkklokken zijn atavistische werktuigen van een christelijk imperialisme", luidde de zeventiende stelling. Menigeen reageerde verstoord op deze boude bewering. Maar weinigen zullen beseft hebben dat de stelling gewoon niet klopte, omdat Duintjer een denkfout maakte door er vanuit te gaan dat kerkklokken alleen een kerkelijke functie hebben (gehad). De man had dus wel de klok horen luiden, maar wist niet waar de klepel hing, om dit afgezaagde spreekwoord maar weer eens van stal te halen.

De eerste klokken (rond 2000 voor Christus) hadden inderdaad een sterk sacrale betekenis. En de klok kwam naar ons land met de Angelsaksische missionarissen. Maar met de opkomst van de steden in de tweede helft van de middeleeuwen heeft de klok ook een uitermate belangrijke functie in het openbare leven gekregen en tot de Franse tijd is dat zo gebleven. Vooral in de middeleeuwen speelden klokken zo'n belangrijke rol, dat de mensen er helemaal niet zonder konden. De klok bepaalde de indeling van de dag en de tijden waarop er gegeten werd. Ook was de klok de boodschapper van goed en slecht nieuws.

In de stad Schiedam wordt nog steeds elke avond om negen uur de klok van de Grote of St.Janskerk geluid. Nu folklore en nostalgie,

maar in vroeger eeuwen was dat het sein dat de poorten van de stad gingen sluiten. Deze klok werd dan ook de poortklok genoemd. Op een klok meer of minder keken ze niet in de middeleeuwen. Je had de tijd klok, de brandklok, de misdadigersklok, de papklok, de zandklok (luidde bij gladheid) en de doodsklok, die bij het overlijden van belangrijke personen soms dagenlang werd geluid. De laatste keer dat de doosklokken in ons land werden geluid als teken van nationale rouw, was bij het overlijden van koningin Wilhelmina.

Noodklokken worden er nog wel regelmatig geluid in ons land, vooral op het Binnenhof, maar dan in figuurlijke zin. In letterlijke zin waren ze voor 't laatst te horen bij de watersnoodramp van 1953. Mensen die dat meegemaakt hebben, kunnen zich vaak nog herinneren dat de rillingen hen over de rug liepen toen ze het angstaanjagende klokgeluid hoorden in die stormnacht. Veel klokken klepten die nacht om de ernst van de situatie duidelijk te maken. Dat wil zeggen dat de klok dan zo wordt bewogen dat de klepel slechts tegen één kant van de klok slaat. Normaal zwaait de klepel met de klok mee.

Waren klokken vroeger verweven met het leven van alledag, tegenwoordig blijft hun functie veelal beperkt tot de zondag. Als de zondag voorbij is, hangt de klok in ons land in de meeste gemeenten de rest van de week stil te wezen. Alleen in de kleinere (plattelands)gemeenten, vooral in het noorden, zuiden en oosten van het land, vind je her en der nog iets terug van de talloze functies die de luidklok vroeger heeft vervuld. In Groningen bijvoorbeeld zijn er dorpen waar het tijdluiden nog steeds in zwang is, ook al heeft iedereen daar heus wel een horloge ter beschikking. Maar de ochtendklok van acht uur is in die dorpen het sein dat de kinderen naar school moeten. Bij de klok van twaalf wordt het eten opgezet en als de klok van zes wordt geluid, weten de kinderen die buiten spelen dat ze naar huis moeten.

In verschillende delen van het land is het nog altijd gebruikelijk de klok te luiden bij begrafenissen. Ook zijn er dorpen, bijvoorbeeld in Brabant, waar wordt geluid als er iemand overleden is. In het Brabantse Asten bijvoorbeeld wordt de grote klok geluid als er een man is overleden, de middelste klok als er een vrouw is gestorven en de kleinste klok als het om een kind gaat. En als de middeleeuwse klok wordt geluid, weten ze in Asten dat de overledene er "niet één van ons is": voor niet-katholieken is de klok die eigendom is van de burgerlijke gemeente goed genoeg. Voor de autochtone bevolking is dat "doodsluiden" de gewoonste zaak van de wereld. De import vindt het klokluiden wel een aardige folklore, maar ook niet meer dan dat. In de rouwadvertenties lezen ze wel wie er overleden is.

H. de Lange

* * * * *

OPMERKELIJKE NOTITIES GEVONDEN IN ARCHIEVEN **IN DE ZWIJNDRECHTSE WAARD**

Raadsvergadering Kijfhoek 7-6-1844

Nota van 1843

"Aan Jan Leeuwenburg voor het door hem betaalde wegens het luiden der klok, gedurende acht dagen, dagelijks drie uren, ter gelegenheid van het overlijden van Zijne Majesteit Willem Frederik, graaf van Nassau". (koning Willem I).

Blijkbaar werd het luiden verplicht gesteld want: "na gehouden deliberatien is geresolveerd de autorisatie tot betaling aan Hoogen autoriteit aan te vragen en den Burgemeester werd verzocht het noodige daartoe in gereedheid te brengen".

Raadsvergadering Zwijndrecht

Donderdag 11 maart 1858

"Wordt medegedeeld dat de gemeente vlaggestok bij het laatste gebruik op 's Konings verjaardag gebroken is en besloten:

Te beproeven of met een der overgeleven einden dier stok nog voegzaam uit eene der zijden van den toren gevlag zou kunnen worden".

Gemeentebestuur Zwijndrecht

Ingekomen brief 15 juli 1910

"Het muziekkorps van de Guanofabriek verzoekt om spelende door de gemeente te mogen trekken des Dinsdagsmorgens om de andere week".

Een antwoord op deze brief is niet gevonden.

Rekeningboek Diaconie Zwijndrecht

1637

Item ontfangen van de voogden van naegelaeten Weeskinderen van Willem Jacobse Metselaer hondert gulden dogh weder vuytgeset aen den Schout ende Geregten van Swindrecht tot Betal van pioniers voor .. Blijcks bij de Obligatie over van siende dus hier ontfangen 100 : 0 : 0. Dese hondert gul- wort hier maer memorij gestelt voor de Broeders.

De hondert guldens vant Weeskint van Willem Jacobse Metselaer is bij den Secrets Silvester Adrijaense afgelevert ende bethaelt - ende weder vuytgeve aen de Schout è gerecht van Schobbelants ambacht tot betalinge van de provisij voor gedaen op ten seste septemb. 1637 volgende obligatie daervan bedraegt voor vuytgeeft gestelt
100 : 0 : 0

Den 12 november 1639 ontfangen uijt handen van Arijen Jacobsen Rovaer Schout op Swindrecht de somme van een hondert car: gulden die hij van den armen van Swindrecht opgenomen hadde op den sesten september 1637 daer van hij betaelt hadde de Pijoniers die voor Breda waren werckende doe den Prins 't selve belegert hadde voor welcke voorsz. Obligatie borge stonde. Arijen Huijberechtse Sangers ende Jan Louweris van Schilperoort als gerechte van de voorsz. Dorpe ende is dese oblijgatie bij de Schout opgeseyt dat hij se lossen woude op de sesten September 1639 ende bij den Rendant (kassier) ontfangen met twee Jaere Interest van die de Interest tegens ses gulden vijf stuijvers vant hondert Int Jaer comt samen de hoofdsomme met den Interest de somme van
112 - 1 - 0

LAG ER EEN MOTTE KASTEEL BIJ HOEVE 't HOF?

Inleiding

Op de plaats van de nu tot fitness-centrum ingerichte boerderij in het dorp Groote Lindt, gemeente Zwijndrecht, lag vroeger, vóór de brand in de nacht van 21/22 juni 1945 als gevolg van blikseminslag, het woonhuis met schuur en bijschuur van de "Hoeve 't Hof". Behalve de naam "'t Hof" (en niet 't Hoff, zoals soms ten onrechte wordt vermeld) valt, zowel op kaarten als op luchtfoto's van vóór de brand, de bijzondere vorm van de percelen rondom deze boerderij op. Zij vormden een soort woonheuvel van een min of meer ovale vorm met een doorsnede van ca. 80 bij 100 m, die ca. 1,0 tot 1,5 m hoger lag dan het land eromheen en bestond uit geleidelijk opgebrachte klei. De ovale vorm (Fig. 1) kwam vooral duidelijk uit aan de noordzijde, waar een gebogen gracht met de "singel" aan de buitenzijde de grens vormde.

Aan de westzijde was de begrenzing minder duidelijk, daar hier, naar ik vermoed in het begin van de 18-e eeuw, een verdere vergroting van het huis en een uitbreiding van de boerderij tot een dubbele dwarsdeelboerderij (Hekker 1986) plaats gehad heeft. Aan de zuid- en oostzijde daarentegen was de grens weer duidelijk te zien aan het hoogteverschil van de grond in de tuinen en de boomgaard. Hier lagen een aantal zeer lage, venige percelen, waarvan de 50-75 cm dikke kleilaag was afgegraven.

Het oudste deel van de boerderij, een brede melkkelder met een stenen gewelf en een opkamer met de daarachter gelegen goot, die van vóór de verbouwingen in de 18-e eeuw moeten stammen en vermoedelijk zelfs uit de 16-e eeuw zijn (Hekker 1986), lag op het zuidwestelijke deel van de woonheuvel.

De noordoostelijke helft ervan werd ingenomen door de "Oude Bogerd", waar in mijn vroege jeugd (ca. 1926) inderdaad nog een zestal oude, scheve appelbomen stonden. Op de kadasterkaart van 1821 staat het gehele perceel aangegeven als boomgaard. De enige

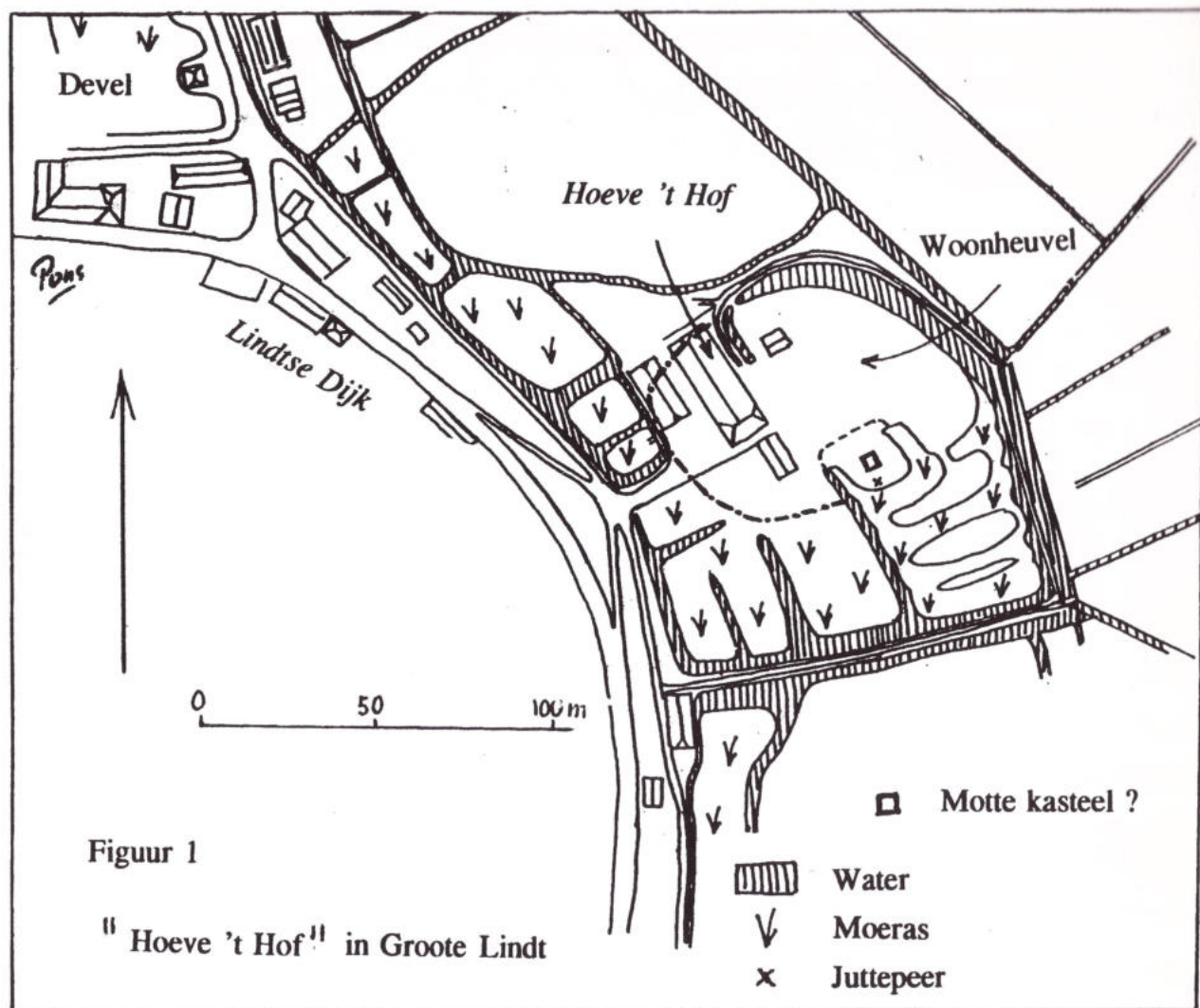
overgebleven, gezonde vruchtboom was een hoog opgegroeide juttepeer, die tot ca. 1955 nog aan de zuidrand van deze "Oude Bogerd" stond.

Dit gedeelte van de woonheuvel was het hoogst en had een min of meer vierkante vorm (ca. 20 x 20 m) met aan drie zijden grachten als van een burchtterrein. Er zal ook een vierde gracht omheen gelegen hebben, maar deze is in de loop van de tijd geheel en de andere bijna verdwenen door het volrijden met grond, hout, puin, enz. Op dit vierkante terreintje lag puin van middelgrote bakstenen en in droge zomers tekenden zich in verdroogd gras, op het midden ervan, de contouren af van muren van een vierkant gebouw, zo'n 7 bij 7 m groot.

Bij een amateuristische poging van mijn broers in 1953 om een "schat" op te graven die daar door een wichelroedeloper was aangegeven, kon men op de plaats van het vroegere gebouw niet door het puin heen komen. Ernaast lukte het wel en bleek de heuvel op veen te liggen.

De "Hoeve 't Hof" heeft tot nu toe zeer weinig aandacht gekregen in de literatuur. Er verscheen in de Zwijndrechtse Courant van 7 maart 1952 een artikeltje over de hoeve, naar aanleiding van het 100-e geboortjaar van de beroemde scheikundige Jacobus Henricus van 't Hoff, wiens familie in het begin van de 17-e eeuw zijn naam ontleende aan de boerderij en wiens vader op "Hoeve 't Hof" werd geboren. In dit artikel wordt ook gesproken over oude bakstenen. Helaas is er nooit serieus onderzoek gedaan naar de steenmaten van deze tamelijk grote, ongetwijfeld oude bakstenen van het huis, noch naar de ouderdom van het oudste gedeelte van de boerderij.

Deze aantekeningen uiten enkele veronderstellingen en hebben tot doel om de aandacht te vestigen op een bijna verdwenen en tot nu toe vergeten, naar ons idee echter archaeologisch interessant verschijnsel in het dorp Groote Lindt.

Discussie

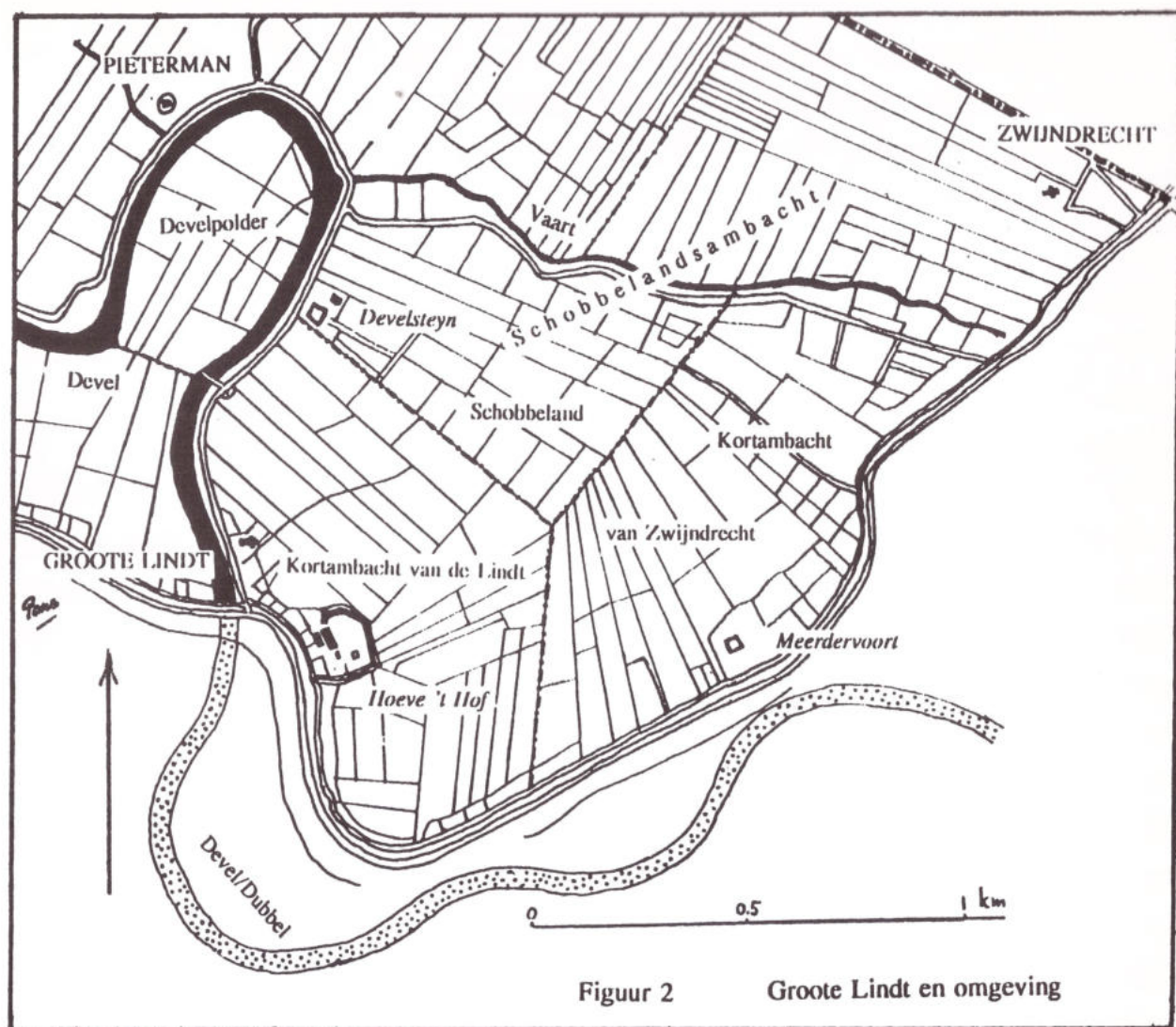
Uit het kaartbeeld van het complex (Fig.1), uit de terreingesteldheid en uit de naam 't Hof is het duidelijk dat we hier te maken hebben met een versterkt "huis" en een daarbij behorende boerderij. De bakstenen van het "huis" lijken uit de 14/15-e eeuw te stammen. Het oude gedeelte van de boerderij schat ik van de 16-e eeuw (Hekker 1986), maar voor beide geldt natuurlijk dat er oudere voorgangers geweest kunnen zijn.

De topografische kaart van de omgeving (Fig.2) laat vermoeden, dat 't Hof en het huis ouder zijn dan 1332. Bij de verkaveling van de in dat jaar herdijkte Zwijndrechtse Waard is namelijk de verkaveling van het land aangepast aan het complex van 't Hof. Het land gelegen tussen de

Devel, de Lindtse dijk en de Molensteeg, of liever de "Vaart" (Jorissen 1955), is toen samen met de Develpolder in drie delen gesplitst: het Kortambacht van de Lindt, het Kortambacht van Zwijndrecht en Schobbeland met de Develpolder, die alle even groot zijn, namelijk elk ca. 59 ha, zoals uit de kadastrale kaarten blijkt. In het Kortambacht van Zwijndrecht en Schobbeland werden respectievelijk de herenhuizen "Develstein" en "Meerdervoort" gesticht. Beide zijn, in tegenstelling tot "t Hof", gesticht binnen de toenmaals aangelegde verkaveling en moeten dus jonger zijn dan 1332.

Op de kaart blijkt dat het complex van "Hoeve 't Hof" centraal ligt in het Kortambacht van de Lindt. Kennelijk had 't Hof met het bijbehorende kasteeltje de overstromingen overleefd en kon de eigenaar bij de herverkaveling van de waard rechten doen gelden op land in de herdijkte waard vanwege vroeger grondbezit. Jorissen (1955) vermeldt dat hij voor slechts 1/32 deelnam in de herbedijking van de waard, en omdat een "normaal" aandeel 1/16 groot was, werd zijn gebied aangeduid met Kort(=klein)ambacht. Men zou kunnen veronderstellen, dat de eigenaar van landerijen van vóór de overstroming (vóór ca 1290, Pons 1994), waarvan 't Hof het economische en bestuurlijke centrum vormde, ná de overstromingen nog wel rechten kon doen gelden op het ambachtsheerschap, maar zó verarmd was dat hij de kosten van 1/16 deel van de onderneming niet meer op zich kon nemen en ook op 1/32 deel (misschien in samenwerking met de heer van het Kortambacht van Zwijndrecht) toch ambachtsheer kon worden.

De naam 't hof komt in de betekenis van beheerscentrum van een middeleeuws landbouwbedrijf, waarbij zich vaak ook een versterkt "huis" van de heer bevond, vrij veel voor. Zij schijnen vooral in de 12e en 13-e eeuw gesticht te zijn. De oudste versterkingen zijn omgrachte heuvels, zogenaamde "mottes", die een toren droegen, aanvankelijk van hout, later van steen. Zij worden aangeduid als motte kastelen. Alders (1982a) vermeldt drie andere motte kastelen in de Zwijn-

drechtsse Waard: "Den hoogen werf" in Heer Oudelands Ambacht, de "Heuvel" te Rijsoord en (misschien) "Hogenburg" in Sandelingen Ambacht. Van Dinther (1979) vermeldt er één in Poortugaal, die hij dateert op ca. 1180. In Hendrik Ido Ambacht is in 1420 sprake van een hof, "huis en hofstede het Hof" (Alders 1982b). Ook bij 't hof in Groote Lindt lijkt zo'n motte kasteel te hebben gelegen, daar het omgrachte terreintje het hoogst lag. Het bakstenen "huis" kan een oudere voorganger gehad hebben.

Als we de kaart (Fig. 2) nog eens bekijken en nu met de gereconstrueerde loop van de Dubbel/Devel (Pons 1994) erbij, dan lijkt het complex van "Hoeve 't Hof" ook in een groter geheel een centrale positie in te nemen. Wij denken voor dit grotere gebied aan het land tussen de Devel, de Vaart en de gereconstrueerde Dubbel/Devel (Pons 1994). Het geheel zou dan een middeleeuws landbouwbedrijf gevormd

kunnen hebben, bestuurd vanuit "'t Hof", waar de heer woonde en een motte kasteeltje had. Op zijn land werd ook een kerk gesticht, de kerk van Groote Lindt, die in elk geval ook van vóór de overstromingen dateert (Pons 1994). Alles wijst op een aanleg van de "Hoeve 't Hof" in een ver verleden.

Conclusie

De bovenvermelde gegevens zouden er op kunnen wijzen, dat de woonheuvel met de "Hoeve 't Hof" en het motte kasteeltje in het dorp Groote Lindt van hoge ouderdom zijn. Historische documenten ontbreken geheel, in tegenstelling met Develsteyn en Meerdervoort (Alders 1982a). Misschien zijn er ergens nog wel archaeologisch vondsten bewaard gebleven. Het terrein zou nog wel voor een archaeologisch onderzoek toegankelijk zijn. Ook zijn mij van het motte kasteeltje van "'t Hof", noch van de boerderij van vóór 1900, afbeeldingen bekend. Wie heeft er wel eens gezien of kent ongeïdentificeerde afbeeldingen, die in aanmerking zouden kunnen komen?

Literatuur

- Alders, G. P. 1982. De Waelneshoeve te Hendrik Ido Ambacht en andere middeleeuwse Stenen Kamers in Nederland. *Hollandse Studiën* 12, pp. 1-35.
- Alders, G.P. 1982b. Parochiekerk en Ambachtsheerlijke Hofstad in de middeleeuwen. In *Hendrik Ido Ambacht 1332-1982, 650 jaar waard*, pp. 20-38.
- Jorissen, F. 1955. Het Hoogheemraadschap van de Zwijndrechtse Waard, Februari 1331 - Februari 1955.
- Hekker, R.C. 1986. De boerderijtypen in Zuid-Holland. *Holland* 18 (1986), pp. 158-180.
- Pons, L.J. 1994. De Zwijndrechtse Waard in 1332. Een reconstructie op grond van bodemkundige gegevens. In *Zwijndrechtse Wetenswaardigheden, uitgave 12½-jarig jub. Historische Vereniging Zwijndrecht*, pp. 9-31.

L.J. Pons

ZOMAR EEN BRIEF

Aarlanderveen, 8 oktober 1908.

Waarde Leendert,

Wij zijn allen nog goed gezond, en hopen van u hetzelfde. Wij zijn Maandag om half negen van huis gegaan en toen we al een minuut of vijf te Gouwsluis waren, was de boot daar we met mee moesten, pas aan De Aardam.

Toen wij te Gouda waren, moesten wij met een trein mee waar twee locomotieven voor stonden, de verdere reis ging zeer goed en 's middags om zoowat half vijf kwamen we te Zwijndrecht aan.

Ik heb bijna den geheele Dinsdagochtend gefietst. Donderdag zijn we weer vertrokken en toen we te Zwijndrecht onder het viaduct waren, ging de trein weg en moesten we dus terug loopen naar Dordrecht, toen gingen we onder den dijk door, omdat Opa ons niet zou zien en toen we vlak bij Opa's huis kwamen, stond Opa bij de deur van 't pakhuis.

Maandag heeft Koos zich erg bezeerd. Hij is met een hoefnagel door de voorste vinger van zijn linkerhand heengegaan en nu is bijna het geheele topje van zijn vinger er af.

Nu weet ik niet meer, dus zal ik maar eindigen.

Verder de groette van ons allen, en ook van mij.

uw zusje Lena.

Lena, omtrent elf jaar op dat moment, en haar broers Leendert en Koos (Jacobus), waren kinderen van Arie Stephanus Schuller, smid te Aarlanderveen, en Aagje van der Ende, gehuwd te Zwijndrecht op 26 mei 1887. Ze zijn kleinkinderen van Leendert Schuller, smid, en Cornelia Hogendijk, wonende te Aarlanderveen, en van Jacobus van der Ende, koopman en Lena Vogel, wonende te Zwijndrecht. Jacobus van

Links op de foto, juist voor de toegang naar de Pietermanse haven, de timmerwinkel van Jan Schuller ($\pm$ 1910)

der Ende woonde aan de Ringdijk A 92 met een pakhuis aan de Onderdijkserijweg, dicht bij de Kempestoep in de richting van de Kerkstraat. Het bijwonen van het huwelijk van Jan Schuller, timmerman, en Lena Jacoba van der Ende te Zwijndrecht op 30 sept. 1908 zal ongetwijfeld de reden zijn geweest van de reis die Lena in haar brief beschrijft. Haar vader was een neef van de bruidegom en getuige bij het Huwelijk. Het begin van de reis zal men ook wel met de trein hebben gemaakt, want Aarlanderveen had in die tijd een spoortreinverbinding met Alphen, opgeheven in 1936. De andere mogelijkheid was een wandeling van 6 km lang over een grindweg. De smederij in Aarlanderveen aan de Dorpsstraat bestaat nog, hoewel sinds kort niet meer in gebruik. De plaats van de timmerwinkel en van het pakhuis is nauwelijks te lokaliseren.

A. van der Linden

HET NAAICLUBJE VAN MEVROUW DOZY

Een foto van een damesgezelschap, gekleed en gekapt volgens de mode van die tijd.

De redactie heeft zich lange tijd afgevraagd bij welke gelegenheid deze foto gemaakt zou zijn. Enkele dames waren bekend o.a. mevrouw Dozy. Op het plaatsen van de foto in een Zwijndrechts weekblad kwam geen reactie.

Pas het onderzoek gehouden door mevrouw I. Spierdijk-van Dalen in haar familiekring leverde alle namen op. Hierbij werd ook gekscherend de naam "Naaiclubje van mevr. Dozy" genoemd. Daarbij vonden we, in ons onvolprezen gemeente-archief, de volgende ingekomen brief.

Zwijndrecht, 1 november 1910

*Aan Burgemeester en Wethouders der
Gemeente Zwijndrecht*

Ondergetekende

*vraagt beleefd vergunning tot het verloten eener spreij, ten bate der
plaatselijke Afdeeling der Vereeniging "'t Groene Kruis"*.

Hoogachtend

*Mevr.C. van Epenhuijsen-
van Lindonk*

Een schriftelijk antwoord hierop is niet gevonden maar dat kwam meer voor bij minder belangrijke zaken.

Het feit dat mevr. Van Epenhuijsen ook op de foto staat, maakt het aannemelijk dat de foto en de brief met elkaar te maken hebben. In elk geval een unieke foto.

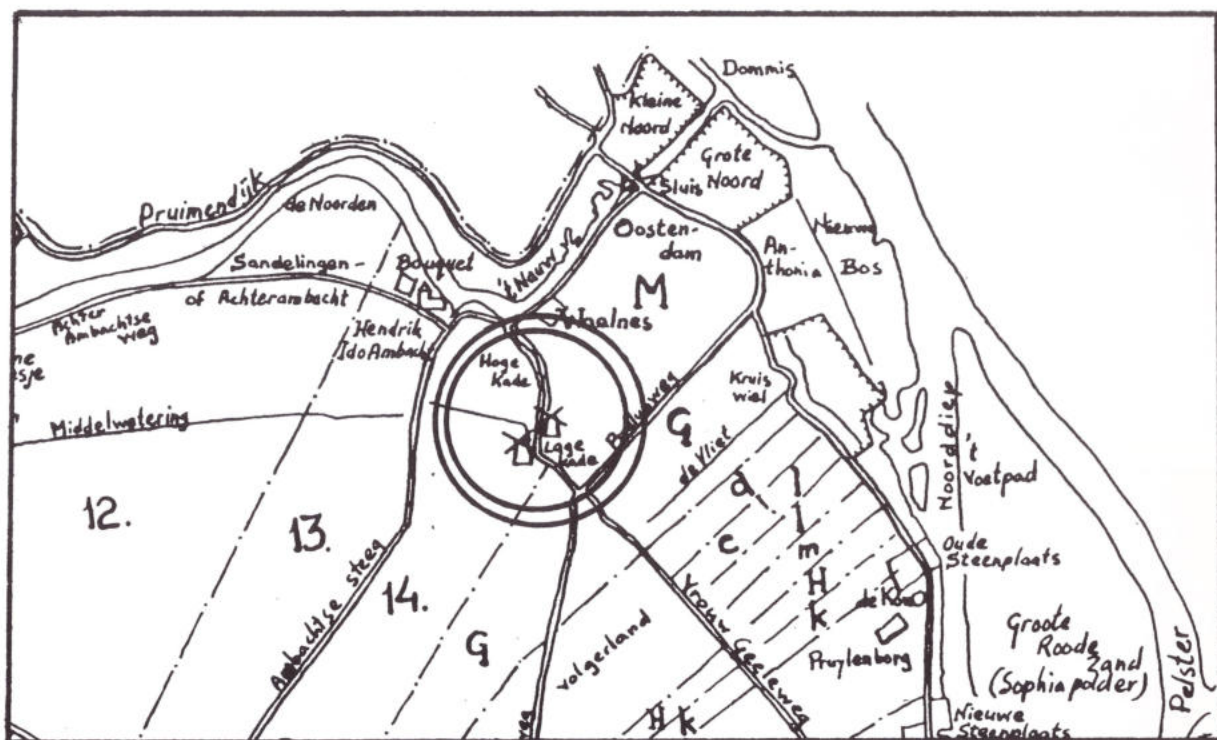
A.van der Linden

1. Bertha Stehouwer, (mevr.v.d.Slikke), 2. Louise Remeus, 3. Anthonia de Bruïne, 4. Cor van der Ven, 5. Leens van der Linden, 6. Betje Stolk, 7. mevr. Dozy, 8. Gré van 't Hof-van Namen, 9. Saar Verpoorte, 10. Lies van der Linden, 11. W. van Gulden, 12. juf Ponte, 13. mevr. Zoutewelle, 14. juf. Leeuwenburg, 15. Jo van Lindonk, 16. Boudewien de Gouw, 17. Heiltje van Epenhuysen-Lindonk, 18. Sjaan de Wijn, 19. Goverien van der Linden, 20. Bets Speelman-van Namen, 21. Co Kooimans, 22. Jet Stans-Knoll, 23. Bets Schellingerhout.

DE GROTE EN KLEINE MOLEN VAN DE 'MUIZENKAAL' (HOGE EN LAGE KADE). EN HET STOOMGEMAALTJE ALDAAR

In het kader van de verbetering van de afwateringsmogelijkheden van de Zwijndrechtse Waard volgt hier het deel dat betrekking heeft op beide watermolens (later vervangen door het stoomgemaaltje aan de Hoge Kade) in de polder Hendrik Ido Ambacht. (Figuur 1)

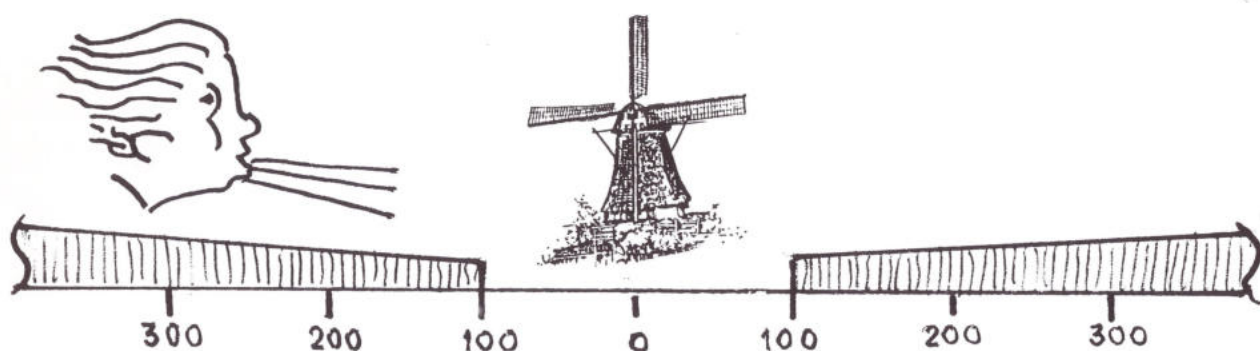
Figuur 1

Het eerste door mij geraadpleegde archiefstuk dateert van 19 juni 1853, terwijl enkele eeuwen eerder al sprake moet zijn geweest van het bestaan van watermolens in de Waard. In dit stuk werd door aannemer Pieter van Schagen uit Ridderkerk tegen de som van f. 450,- de bouw van twee stenen schuurtjes aangenomen aan beide watermolens.

Twaalf jaar later, in 1865, brak brand uit in de grote watermolen, doch deze werd door "bijzondere ijver van enkele personen" spoedig geblust. Volgens het taxatierapport van de Brandwaarborgmaatschappij was de brand in de schoorsteen ontstaan en bedroeg de schade f.173,--.

Op 27 februari 1867 werd de klacht geuit, dat de hoge waterstanden in de polder maar niet verminderden en men stelde voor te komen tot het stichten van een stoomgemaal.

Verschillende redenen waren er de oorzaak van dat het bestuur van de polder, hoe ongaarne ook, dit voorstel moest laten rusten. Men zocht naar andere wegen om tot een grotere afvoercapaciteit te komen en dacht hierbij o.a. aan het beter laten functioneren van de molen door het scheppen van een betere molenomgeving. (Figuur 2).

Figuur 2

De eerste 200 meter rondom de molen dienen vrij van obstakels te zijn. Daarna is de hoogte van de bebouwing dan wel begroeiing afhankelijk van de afstand tot de molen. In principe mogen na elke 100 meter de obstakels één meter hoger worden.

Door de polderschout, de heer B.v.d.Giessen, werd het polderbestuur in een brief hierop gewezen en hij schreef:

"Bepaald is:

Niemand zal eenige opgaande bomen of ander houtgewas mogen planten op minder afstand van de polderwatermolen dan 200 ellen, de thans bestaande zullen onmiddellijk moeten worden uitgerooid, afgehakt en weggeruimd, zoodanig dat daarvoor niet meer overig blijft.

Op grond van de Keur- of Politie Verordening hebben wij de eer U uit te noodigen de bomen of ander houtgewas vòòr den 1e februari 1868 te doen wegruimen zoodanig niet meer overig blijft".

Deze maatregelen bleken toch niet voldoende te zijn en er bleven nog steeds stemmen opgaan om te komen tot het stichten van een stoomgemaal.

Op 11 december 1869 werd daarover zelfs iets gepubliceerd in de Nieuwe Rotterdamsche Courant, wat voor de IJzergieterij Prins van Oranje te 's-Gravenhage aanleiding was het polderbestuur aan te schrijven en zich "beleefdelijk tot de levering van een stoomgemaal aan te bevelen". Reactie hierop is niet bekend.

Op zaterdag 20 augustus 1870 werden de besturen van de drie Waalpolders H.I.Ambacht - Sandelingen Ambacht - Heerjansdam, Rijsoord en Strevelshoek door de Dijkgraaf en de heemraden uitgenodigd tot het bijwonen van een bijeenkomst om 14.00 te Rijsoord, "ter gewone vergaderplaats, teneinde daar eenige mededelingen te ontvangen betreffende hunne bemoeijingen tot stichting van een stoomgemaal van den polder aan de Waalzijde".

Men was er dus nog steeds, maar dan wel op een laag pitje, mee bezig, maar pas in 1875 werden door de besturen van de drie polders serieus middelen beraamd om te komen tot verbetering van de waterafvoer van de polder H.I.Ambacht in de boezem "de Waal", hetzij door een stoomgemaal, hetzij door een gecombineerd stoom- en windgemaal.

Pas vier jaar later, op 29 maart 1879, viel hierover de beslissing, nadat was geconstateerd, dat in de afgelopen, maar ook al in de vorige winter, de watermolens niet voldoende waren om voortdurend het overtollige water in een behoorlijke tijd te kunnen afvoeren. Ook speelde hierbij een rol dat de toestand van de molens (en in het bijzonder die van de zogenaamde Kleine Molen) binnen twee jaar belangrijke uitgaven voor herstellingen zou vragen. Deze twee argumenten bleken doorslaggevend en na twaalf jaar werd het besluit genomen, dat een stoomgemaal als "enigst afdoend middel" beschouwd moest worden.

Vooraf de onderhoudskosten van beide molens wogen zwaar en stegen met de jaren. De kosten voor teer, reuzel, olie en het touwwerk b.v. bedroegen in 1851 f. 40,--, maar dat was in 1874 al opgelopen tot f.100,-- per jaar. Voor het instandhouden van het zeilwerk was jaarlijks

een bedrag gemoeid van f. 134,--. Voor die tijd grote bedragen en daarbij kwamen ook nog de kosten van allerlei reparaties, die in de loop van het jaar moesten worden uitgevoerd door een zeilmaker en een aannemer, waarvoor contracten werden afgesloten. Voor onderhoud en leverantie van de molenzeilen was dit b.v. in 1876 de heer P. Recourt, zeilmaker te Dordrecht. Met aannemer Adrianus van der Plaat, timmerman, wonende te H.I.Ambacht, werd in datzelfde jaar door de schout en heemraden van de polder als besteders overeengekomen te besteden en aan te nemen:

"Het onderhoud der timmerwerken aan de watermolens van gemelden polder en de daarbij behorende werken voor den tijd van twee achtereenvolgende jaren, gerekend wordende in te gaan met den eersten Januarij 1877".

Het werk zou bestaan uit:

"Het onderhouden der timmerwerken en gevolgen aan de molens, met kruipalen, beschoeijingen in den polder, hekken, heiningen, leningen, overloop over den boezem, bruggen, molenaarswoningen en al hetgeen verder tot den polder behoort aan, bij of om de molens, alles met die ontgravingen en aanvullingen van grond, welke tot de uitvoering der werken wordt vereischt".

In het bestek en de voorwaarden volgde daarna een gedetailleerde opsomming van de uit te voeren werken, die tot in de puntjes werden omschreven zoals b.v.:

"de aannemer moet met behulp des molenaars, de molen zoo dikwijls als dit noodig is, rondsmeren, zoodat dezelfde ten allen tijde zoogemakkelijk mogelijk zijn te verkruijen" en "het houtwerk, aan de lucht blootgesteld, moet ieder jaar met olieteer worden geteerd", enz.

Veel uit te voeren klusjes of gefabriceerde materialen vielen onder de term "Tariefwerk" en werden als zodanig alle beschreven met daarbij vermeld de prijs die ervoor gerekend mocht worden zoals b.v.:

"het maken en insteken van een onderwiel, zeventig gulden" of "een vangstuk, zes gulden" enz.

Het laatste artikel van het bestek bevatte het hoofdstuk: Geschillen, Duisterheden en Woonplaats en luidde als volgt:

"De besteding om geschillen, de herstelling van misslagen en de uitlegging van duisterheden in deze bedingen, zal alleen door de Besteders geschieden.

Bij aldien de aannemer niet meer in de gemeente H.I.Ambacht moest woonachtig blijven, zal hij een bekwaam en geschikt persoon, geassisteerd door een geschikt werkmán, ter genoegen der Besteders in die gemeente, aanwijzen of met der woon vestigen die namens den aannemer in alles, dit werk betreffende, handelen kan; de aannemer blijft evenwel voor zijne daden verantwoordelijk".

Het bestek en voorwaarden eindigde met:

"Aldus is het voorgeschreven onderhoud op de hiervoor gestelde voorwaarden door het hoofd dezes genoemd Polderbestuur aanbesteed en door voornoemden Adrianus van der Plaat aangenomen voor de som van een honderd vijf en zeventig gulden 's-jaars".

Vanuit die tijd is bekend dat de watermolenaars waren:

Bastiaan van Rijswijk	1861-1867.
Pieter van Rijswijk	1867-1871 en
J.v.Halem	1871-1879(?).

Toen eenmaal het besluit was gevallen, werd door het polderbestuur besloten een nader onderzoek naar een verbeterde uitwatering te laten instellen door de heren P.A. Korevaar, "Civil-Ingenieur te Vrijenban", A. Visser KZ., bouwkundige en hoofdopzichter van de Zwijndrechtse Waard en A. Labrijn, opzichter te Meppel.

Zij brachten het volgende rapport uit:

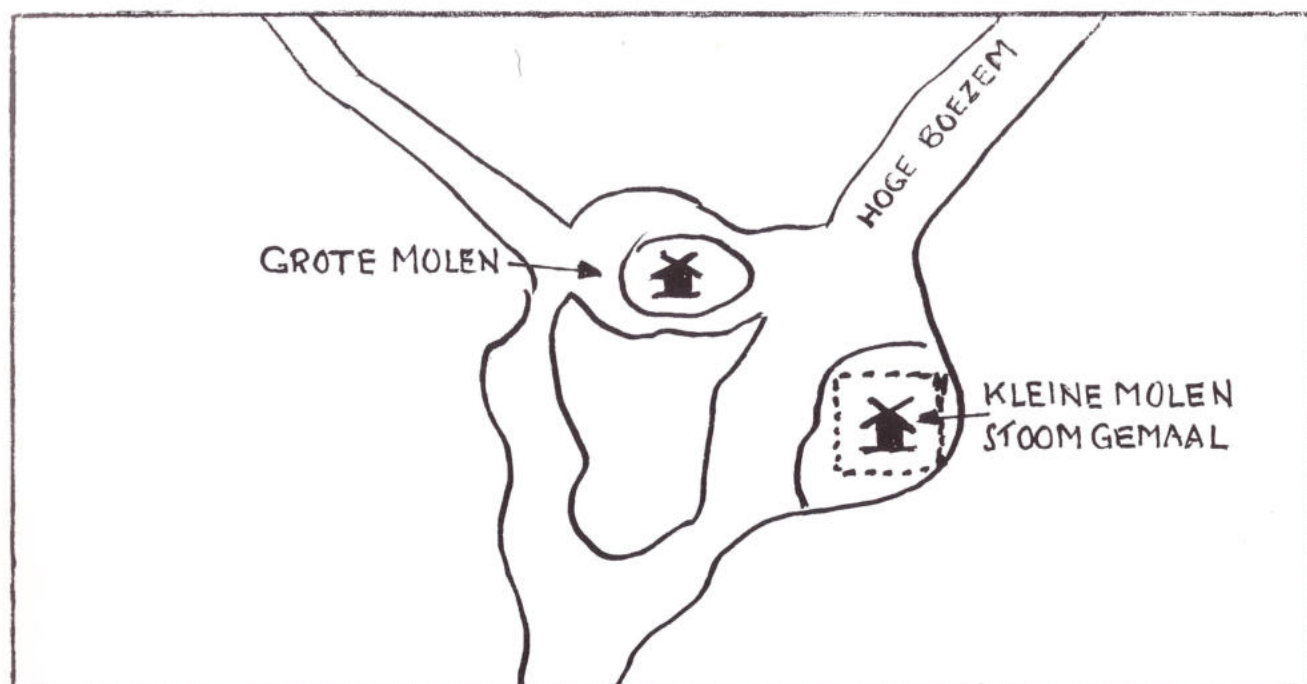
RAPPORT, betreffende het stichten van
Stoombemaling in plaats van Windkracht
voor den polder *Hendrik-Ido-Ambacht*.

Men stelde, dat de oppervlakte van de polder 640 ha was, het waterpeil op 1,92 beneden A.P. en de grootste opmalingshoogte naar de boezem twee meter zou bedragen.

Door grote regenval en doorkwelling van de dijken zou dan in een ongunstige maand 1.344.000 kubieke meter water moeten worden weggemalen hetgeen neerkwam, om volledig in alle behoeften te kunnen voorzien, op 2490 kubieke meter per dag bij een werktijd van achttien uur. Hiervoor zou dan een machine van "zeer nabij" negentien paardekrachten in wateropbrengst nodig zijn.

De hoogte van de opmaling bepaalde, dat hiervoor een scheprad het meest doelmatige zou zijn.

De plaats waar het stoomgemaal het beste gesticht kon worden was dáár, waar de Kleine Molen stond, omdat men daar van een toevloeiing uit alle delen van de polder, zowel als een onbelemmerde lozing verzekerd was (Figuur 3).

Figuur 3

De totale kosten voor de waterlopen met machine en ketelhuis, de schoorsteen en kolenbergplaats en alle andere werktuigen, werden begroot op f 24.000,--.

Gemiddeld zouden de kosten van het jaarlijks onderhoud kunnen bedragen:

Rente à 4½% van f. 24.000,--	f. 1080,--
Gemiddeld 1200 hectoliter steenkolen	f. 720,--
Vet, smeer enz.	f. 180,--
Gewoon onderhoud	f. 250,--
Salaris van de machinist	<u>f. 400,--</u>
Totaal	f. 2630,--
Het gemiddeld onderhoud van beide molens per jaar	<u>f. 1500,--</u>
Meerlasten	f. 1130,--

hetgeen neerkwam op een verhoging van de omslag per hectare van f.1,80. De woning van de machinist is in bovenstaande calculatie niet opgenomen omdat men er vanuit ging, dat aan de andere molen met zeer geringe kosten, later zodanig een verblijf was in te richten en deze kosten ruimschoots zouden worden gedekt door de opbrengst van de af te breken molenwerken.

Op 11 april 1879, 's middags om twaalf uur, kwamen de stemgerechtigde ingelanden van de polder voor een vergadering bijeen te Dordrecht in het Nederlandsche Koffiehuis van J.J. Zahn, teneinde te beslissen over:

- 1e het stichten van dit stoomgemaal, ter plaatse van de zogenaamde Kleine Molen;
- 2e het aangaan van een geldlening voor deze stichting;
- 3e het machtigen van het bestuur tot verkoop en/of afbraak van één of beide watermolens.

Alle voorstellen werden aangenomen met 404 tegen drie stemmen en behelsden o.m. de stichting van een stoomgemaal op het kadastrale perceel No. 1433 van sectie B van de gemeente H.I.Ambacht ter plaatse van de Kleine Molen, het plaatsen van een stoommachine van 26 P.K. nuttig vermogen met "hoge drukking en condensatie" om het scheprad in werking te kunnen brengen, het plaatsen van de benodigde bouwwerken evenals een schoorsteen van zestien meter +A.P. en een heining voor de berging van de steenkolen.

Op 14 mei 1879 vond volgens bestek en tekeningen de aanbesteding plaats in Zwijndrecht in de herberg van Joost Pieterman.

Voor het maken van de gebouwen was de laagste inschrijver Cornelis van der Wiel, aannemer, wonende te Dubbeldam, voor een bedrag van f. 11.859,--. Het leveren, stellen en in goede werking opleveren van een stoomwerktuig van hoge druk met condensatie en expansie, stoomketel en toebehoren, benevens ijzeren scheprad, wateras, tandrad en verdere benodigdheden werd gegund aan de firma Gebroeders Schutte te Amsterdam voor f. 9500,--.

Voor de hiervoor benodigde geldlening werden obligaties uitgegeven tegen een interest van $4\frac{1}{2}$ "ten honderd 's jaars", verkrijgbaar bij inschrijving ten kantore van de penningmeester van de polder.

De werkzaamheden startten op 1 juni 1879.

Natuurlijk moesten de bestaande overeenkomsten met de zeilmaker, de heer P. Recourt, en de aannemer, de heer Adrianus van der Plaat, voor het onderhoud van de molens worden ontbonden en dat geschiedde in een brief op 20 augustus 1879. Deze luidde als volgt:

"Stichting en daarstelling van een stoomgemaal in de plaats der twee watermolens, - en de molens af te breken.

Bereids is de Kleine Molen verkocht en afgebroken, terwijl de Groote in den loop van het volgend jaar mede zal worden gesloopt.

Dientengevolge heb ik de eer U namens het bestuur van gemelde polder te berichten, dat het onderhoud der molenzeilen met leverantie (c.q. het uitvoeren van timmerwerken) beschouwd moet worden als op den 31ste december 1879 te zijn vervallen".

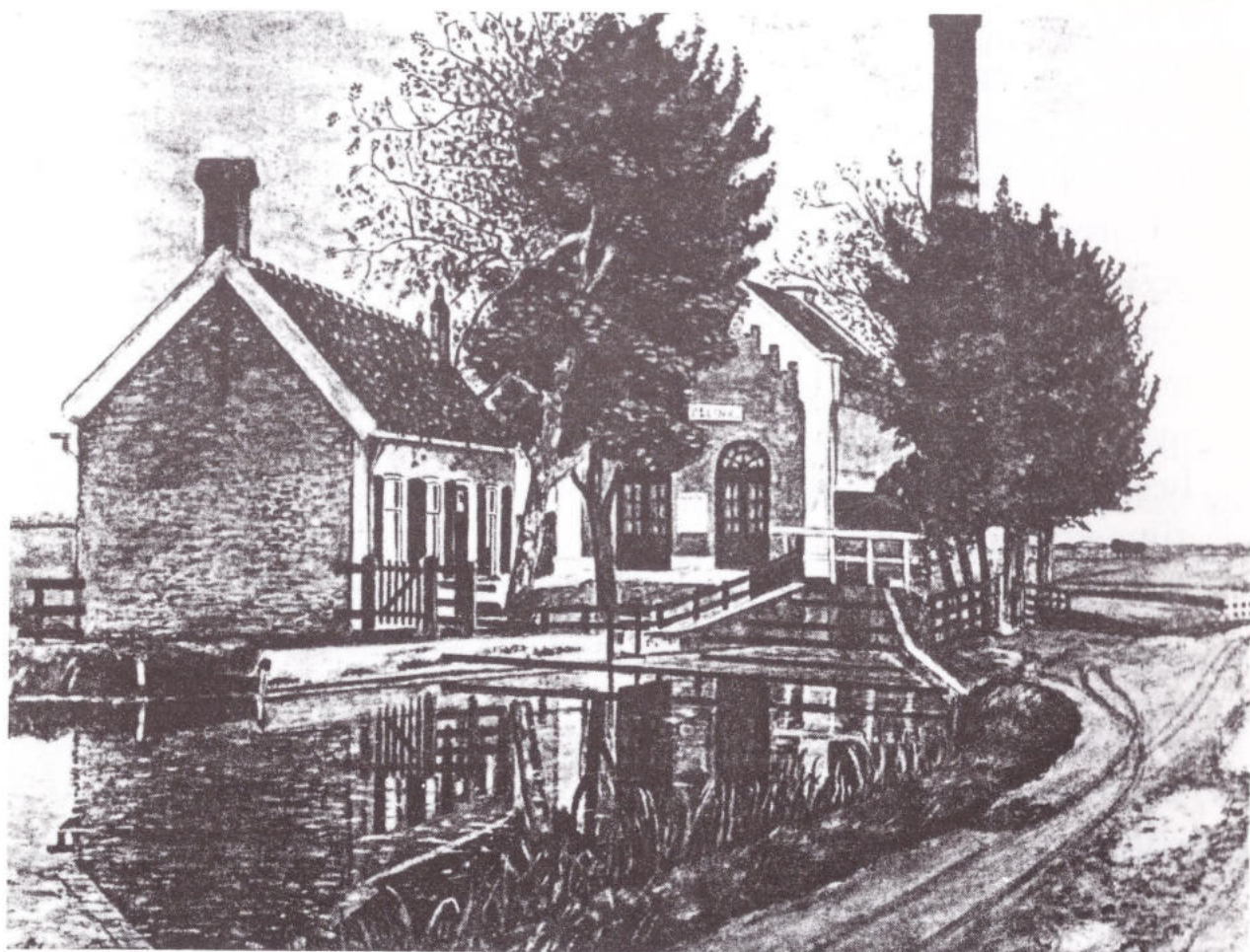
w.g. de secretaris/penningmeester
W.D. Nibbelink

Voor de levering van 1200 hectoliter steenkolen vond op 11 september 1879 een aanbesteding plaats en deze werd gegund aan de firma M.J. Mansion en Zonen voor de inschrijvingsom van f. 0.52 per hectoliter.

Op 18 oktober 1879 deed het bestuur van de polder de heer Adrianus van Rijswijk mede, dat hij tot wederopzegging benoemd werd tot machinist bij het stoomgemaal op een jaarwedde van tweehonderd gulden, met vrij wonen (ingaaende mei 1880) benevens vrij steenkolen en olie voor huishoudelijk gebruik en overeenkomstig de vastgestelde instructies (zie vorig nummer Swindregt Were - Instructies Machinist).

De indiensttreding werd bepaald op de 20ste dezer, de dag waarop ook de wedde zou ingaan. Op 22 oktober 1879 verklaarde hij zijn benoeming aan te nemen en legde daarvoor de voorgeschreven eed af in handen van de polderschout, de heer P. Stehouwer Pzn.

Uit de archieven is niet na te gaan wanneer het gemaal, dat de naam kreeg "W.D. Nibbelink" naar de secretaris/penningmeester van het polderbestuur, in bedrijf is gegaan, maar dit zal dus waarschijnlijk ook rond 20 oktober hebben plaatsgevonden, tegelijk met de benoeming van de machinist.

Nadat in 1879 de Kleine Molen was verkocht en afgebroken, volgde op 22 juli 1881 de verkoop van de Grote Molen. Deze werd verkocht aan Adrianus van der Plaat, meester-timmerman en Leendert van Daalen, meester-metselaar, beide wonende te H.I.Ambacht, voor "de somma van achthonderd en vijftig gulden in goeden Nederlandsche muntspeciën".

De volgende voorraad van 1200 hl Ruhrsteenkolen werd bij inschrijving geleverd door Huibert Hombroek, koopman te Dordrecht, maar nu tegen vijftig cent per hectoliter, een prijsvoordeel dus van 2 cent per hl.

Op 18 februari 1884 werd bij Burgemeester en Wethouders van H.I.Ambacht een klacht ingediend over de verkeersveiligheid bij het gemaal van de volgende inhoud:

"De ondervinding leert dat wanneer het stoomgemaal van Uwen polder in werking is, het water dat door het scheprad wordt opgevoerd, voor de paarden schrikwekkend en daardoor voor voorbijrijdende personen gevaarlijk is.

Wij noodigen U daarom uit zoodanige maatregelen te nemen waardoor dit voor paarden schrikwekkende gezicht wordt weggenomen".

In antwoord hierop berichtte B. en W. dat maatregelen zouden worden genomen, maar welke maatregelen dit betrof is niet bekend.

Naast het gewone onderhoud vonden er ook grote reparaties plaats zoals het vernieuwen van de stoomketel op 20 januari 1898 door de Nederlandsche Machinefabriek voorheen E.H. Begeman te Helmond voor f. 1196,--.

Ook schreven zij in 1904 in op het veranderen van het scheprad, maar de laagste inschrijvers bleken bij opening van de inschrijvingsbiljetten te zijn W. en F. Stijnis te H.I.Ambacht voor de somma van f. 590,-- (dit was f. 1368,-- voor de firma Begeman), zodat Stijnis op 3 augustus het werk werd gegund.

Ook werd soms door de huurders van de avelingen (aveling is een strook land langs de dijk die voor stevigheid van die dijk onaangeroerd moet blijven) een beroep gedaan op het polderbestuur "te goe" te

komen bij het uitbaggeren van de waterwegen, omdat zulks in het belang was "tot verbetering van de waterleiding".

Nadat in 1928 de centrale bemaling van de Waalpolders was overgenomen door het "Centrale Waalpoldersgemaal" in Sandelingen-Ambacht kon het gemaaltje aan de Hoge Kade uit bedrijf worden genomen.

Na de buitenwerkingstelling werd door de ingelanden besloten het bestuur van de polder te machtigen, "hetzij publiek, hetzij uit de hand", het gemaal met erf en kolenloods te verkopen.

Of hiervoor gegadigden waren of hoe dit is afgelopen, is niet duidelijk, maar op woensdag 19 december 1928 vond wel om 10.00 uur in hotel "Het Witte Paard" te Zwijndrecht de aanbesteding plaats van

het verbouwen van het voormalig machinegebouw tot een woonhuis,

architect was H. van der Esch Fzn.

Waarschijnlijk is, dat het polderbestuur zelf de koper werd en de verbouwing liet uitvoeren, want op 1 maart 1929 werd hiervoor een geldlening van f. 2200,-- aangegaan met mejuffrouw Anna Vliegert-hart Adrianusdochter, zonder beroep, wonende te H.I. Ambacht.

Omdat zij zich later terugtrok, moest het polderbestuur naar een nieuwe geldschietster omzien en dat werd toen de Coöperatieve Boerenleenbank aan de Rotterdamscheweg no. 79 te Zwijndrecht.

In 1934 was er volgens de brandverzekeringsspecificatie sprake van een complex van drie woningen en wel:

- 1) een woonhuis, staande aan de Hoge Kade no. 28;
- 2) een machinistenwoning gelegen aan de Hoge Kade no. 26a (27?);
- 3) en een huis alsmede een annex gelegen schuurtje aan de Hoge Kade no. 26 op ca. 7 meter afstand van het sub 1 genoemde, "ongevaarlijk belend".

De verzekeringspremie hiervoor bedroeg 0,30 pro/mille. Deze verzekering was door het assurantiekantoor J.C.J. de Knecht en Zonen te Amsterdam ondergebracht bij "Helvetia - Schweizerische Feuerversicherungs Gesellschaft", maar werd in 1941 (oorlogsomstandighe-

den?) door ditzelfde kantoor ondergebracht bij de "Onderlinge Oorlogsschadeverzekering Maatschappij" te 's-Gravenhage, alhier vertegenwoordigd door de heer B. van Halem, Dorpstraat 154 te H.I.Ambacht.

In de Tweede Wereldoorlog werden in Nederland door de Duitse Weermacht veel verdedigingswerken aangelegd en zo ook in H.I. Ambacht.

Vóór een der polderwoningen werd een grote bunker aangelegd, terwijl een tweede werd aangebracht op een in de nabijheid van deze woning gelegen perceeltje tuingrond. Door deze bouw werd het polderbestuur de gelegenheid ontnomen om bij de polderwoning verhardingsmateriaal te storten, wat anders wel gebeurde, terwijl voorts een gedeelte tuingrond onverhuurd bleef. In samenwerking met de Stellungenbauoffizier is de schade aan eigendommen opgenomen en vastgesteld op f. 10,-- en men richtte een verzoek aan de Provincie Zuid-Holland om deze schade te vergoeden.

De Hoge Kade

Op 14 september 1943 kwam hierop het volgende antwoord:

"Gelet op de omvang van de schade en gelet op de financiële omstandigheden van den benadeelde kan van hem worden gevergd, dat hij de schade zelf draagt".

Na de uitbedrijfname van het gemaaltje was het verhaal over de polderbemaling eigenlijk ten einde.

Ik vond het toch interessant genoeg om dit unieke stukje Ambacht te blijven vervolgen totdat in het kader van de groei van de bevolking en de daarmee gepaard gaande uitbreiding van het aantal woningen werd afgebroken. Deze woningen en het gemaaltje stonden indertijd in de buurt van de nieuw aangelegde Hoge Kade, tegenover het Leonia A. Spoor van Tichelt plantsoen. Wat wel bewaard is gebleven, is een gedeelte van het afwateringskanaal langs het oude gedeelte van de Hoge Kade dat uitmondt in de Waal, op de hoek bij het oude gemeentehuis, nu kapsalon Pons. Zie foto.

Jan Smit

Bron: Waterschap IJsselmonde te Barendrecht.

* * * * *

Aanvullende gegeven op het artikel van de hr. J. Smit over de watermolens aan de Muizenka.

Volgens F. Jorissen in "Het Hoogheemraadschap van de Zwijndrechtse Waard", pagina 102, worden de twee eeuwenoude molens - de zgn. grote molen aan de westzijde van de "Muizenkade" en de kleine molen aan de oostzijde - gesloopt in 1879.

In de archiefstukken wordt Teunis van Halen genoemd vanaf 1845 tot en met 1850, als molenaar op de kleine molen.

Vanaf 1851 tot en met de sloop in 1879 wordt hij genoemd als molenaar op de grote molen, waarbij zijn salaris is gestegen van f 100,- - naar f 200,--.

De naam Van Halen moet zijn van Halem. Dit blijkt ondermeer uit een officieel verzoek dat zijn zoon Jan van Halem in 1869 doet aan de rechtbank in Dordrecht, om de onjuiste vermelding van zijn naam in zijn geboorteakte te doen wijzigen in Van Halem. (Een kopie van deze

akte heb ik' in mijn archief). Teunis van Halem is mijn overovergrootvader.

KLEINE MOLEN

1814 molenaar = Willem Vlasblom

1817 t/m 1836 = Willem Vlasblom

andere helft 1836 = Cornelis van Wingerden

eerste helft 1837 = Cornelis van Wingerden.

Vervolgens Pieter Vleggaart drie maanden en Hendrik van Rijswijk de resterende drie maanden.

Hendrik van Rijswijk blijft dan molenaar tot in 1846 staat vermeld over de betaling van 1845:

Hendrik van Rijswijk 1/2 jaar = f 50,--

Erven van Hendrik van Rijswijk twee maanden = f 16,66

Pieter Vleggaart één maand = f 8,34

Teunis van Halen (= Van Halem) drie maanden.

Teunis van Halen blijft dan molenaar op de kleine molen tot en met 1850. Hier neemt Pieter Vleggaart de molen over.

Laatste vermelding is in het financieel overzicht van 1879..

Het loon van de molenaar op de kleine molen bedraagt f 100,-- + f 7,-- fooi voor het smeren van de molen.

Pieter Vleggaart ontvangt een bedrag van f 30,-- per jaar voor het schoonmaken van sloten.

In het verslag van 1876 staat vermeld dat beide molenaars f 25,-- ontvangen voor menigvuldig en buitengewoon maalloon.

Is Pieter Vleggaart een zoon van Willem, die molenaar was op de grote molen?

GROTE MOLEN

1814 = Klaas Houtemolen (?)

1817 tot en met 1850 Willem Vleggaart.

1851 tot de laatste vermelding in het jaar verslag 1879

Teunis van Halen (=Van Halem)

Ontvangen jaarlijks een fooi van f 7,-- voor het smeren van de molen.
Het jaarloon bedraagt f 102,--.

In 1876 een extraatje van f 25,-- voor beide molenaars voor het menigvuldig en buitengewoon malen.

Teunis van Halen ontvangt resp. f 5,-- en f 7,-- voor het schoonmaken van de wetering.

Vanaf 1846 heb ik gezien dat de beide molenaars een deel van de aveling huurden voor f 12,-- per jaar.

(Dit kan al eerder aan de orde zijn geweest, maar daar heb ik niet naar gekeken).

Bron: Archief Waterschap IJsselmonde (Waalpolder nr. 388)

Met betrekking tot het "watermachien" aan de Hoge Kade het volgende:

op 14 maart 1988 heb ik een gesprek gehad met Teunis Baas, die woonde aan het Raadhuisplein. Hij was in het bezit van het originele schilderij (op een plaat hardboard geschilderd) van het "watermachien".

Het schilderij was gemaakt in 1928 door A. van Krimpen, de schoonvader van T. Baas. (Nog te zien rechtsonder op de foto die Jan Pons van het schilderij heeft gemaakt),.

A. van Krimpen was gehuwd met de enige dochter van de op het "watermachien" wonende Buitendijk. Deze Buitendijk had wel zoons. Eén daarvan was (is) fietsenmaker in Rotterdam.

Op 17 maart 1988 had ik een gesprek met mijn vader, Wijnand van Halem, die mij wist te vertellen dat de laatste bewoner van het "watermachien" een zekere Leen Dijksman was. Het "watermachien" was toen al niet meer in gebruik als gemaal. Deze informatie mag als betrouwbaar worden beschouwd, immers, het waren naaste burenen in een tijd waarin burenen elkaar nog kenden en spraken.

Het huisje tegenover het gemaal aan de andere kant van de Muizenka werd bewoond door Reinus Verveer. Ik weet hier alleen van dat deze al was overleden op het moment dat ik een jongetje van een jaar of vier was (1957).

Gerard C. van Halem

SPORT IN DE ZWIJNDRECHTSE WAARD

Het zich met elkaar meten in kracht en behendigheid heeft de mens altijd bezig gehouden. Men kan er zich over verbazen dat zovelen, als liefhebber zelfs, zich inspannen om bij een tegenspeler een bal over, in of door een net te plaatsen. En men kan het nog vreemder vinden dat ook de toeschouwer het belangrijk vindt en er zich zelfs mee bemoeit. Het is van alle tijden.

Voordat het woord sport zich in de Nederlandse taal nestelde, noemde men dezelfde bezigheden spel. Dit woord klinkt misschien vriendelijker, maar vergis U niet. Want ook al ging het spel niet om de knikkers en alleen om de eer van het winnen, er was altijd wel iets áán de knikker. Trouwens, ook in het verleden werd er vaak om geld gespeeld. Het spel werd lang niet altijd binnen het perk uitgevochten en ook niet alleen door de spelers zelf.

In de steden ging men de dorpen vóór wat de spelen betreft. Daar had men toch meer de ruimte en het geld om speciale banen aan te leggen voor bijv. het beugelen, kolven, kegelen of klootschieten. De verschillende standen bedreven hun eigen spelen. Het maliën bijv. werd gespeeld op een lange en dure baan, terwijl het klootschieten langs de stadswallen, op brede wegen of in het open veld plaats vond. De benaming klooitjes-volk lag dus voor de hand. Sommige oude spelen raakten in vergetelheid, maar kwamen in een nieuwe versie terug. Want wat is er nu eigenlijk voor verschil tussen het vroegere maliën (waarbij een bal met behulp van een speciale stok in zo min mogelijk slagen een bepaalde weg moet afleggen) en het huidige golf? Of het verschil tussen het aloude raketbal (een kurken bal, waarin veren gestoken, waarmee men met een palet of raket naar een medespeler moest slaan) en het tegenwoordige badminton?

Het spelen nam vaak een omvang aan, dat er keuren werden gesteld om overlast en schade aan huizen e.d. te voorkomen. Ook werd het spelen verboden. Maar veel hielp dit niet.

Hoe ging dit nu in de Zwijndrechtse Waard. Veel is er niet over bekend. De bekende herberg De steenen kamer in Meerdervoort bezat een kolfbaan, dat is tot nu toe eigenlijk alles wat we wisten. Echter, publicaties, die regelmatig werden bekend gemaakt en werden voor-gelezen, geven meer duidelijkheid.

De balspelers

Een schilderij van Jan Miense Molenaer (ca.1610-1668) gedateerd 1631. Duidelijk is hierop te zien dat de spelers een slaghout gebruiken om de bal te slaan.

De schilder heeft zichzelf en zijn aanstaande bruid, de bekende schilderes Judith Leijster, geportretteerd aan de rechterkant.

Zoals die van zondag 4 augustus 1754 tegen de ontheiliging van de zondag en andere kerkdagen. "Soo ist dat Schout en Schepenen van Swindregt, Hendrik Ido Ambagt en Meerdervoort, daerinne (zoveel mogelijk) willen voorsien goetgevonden hebben ingevolge de gemelde keuren van de Ed.heeren Ambachtsheeren van den Swindregtsen Waert, wel scherpelijk te interdiceren ende verbieden zoals deselve interdiceren ende verbieden bij desen, dat niemant wie hij ook sij, op Sondaegen, bede- en feestdagen ende wel speciaal onder den Godsdienst, eenigen landwerck sal mogelijk doen 't sij rijden, mennen, vaeren, thuijnen, spitten, saijen, wieden of iets dergelijks, 't sij vrouwen, kinderen, knechts of mejden, op een boete van drie ponden telkenreijse te verbeuren bij de baesen.

Alsmede dat de herbergiers en tappers ten voorseijde daegen en tijden niet sollen mogen tappen of gelaegen setten, ofte ook niet laten kolven, klootschieten, kaetsen, balslaen ofte iets diergelijke excercien te doen in haere huijsing op eene haerer erve", enz.

De archivaris die hiervan in de vijftiger jaren bekendheid gaf, kon niet nalaten er bij op te merken "O tijden, o zeden, vergelijk dit met heden".

Niettemin worden in de notulen van de kerkeraad regelmatig leden genoemd die een vermaning krijgen vanwege het deelnemen aan openbaar spel tijdens de godsdienstoefening op zondag. Hieruit mogen we aannemen, dat ook in Zwijndrecht diverse balspelen werden beoefend.

Hoewel de verordeningen dus niet altijd werden opgevolgd, was Zwijndrecht in de jaren vijftig wel een van de laatste gemeenten in Nederland waar het verbod op het houden van sportwedstrijden op zondag werd opgeheven.

De oude spelen worden nog weinig beoefend of alleen regionaal, zoals kaatsen in Friesland of klootschieten in Overijssel en in de Achterhoek.

Klootschieter in actie.

Toch is dit laatste spel nog het langst gespeeld in Zwijndrecht. Het is een eenvoudig spel waarbij een houten bal met een doorsnede van 7 à 8 cm (eventueel verzwaard met lood) in zo min mogelijk worpen of schoten een bepaald traject of afstand moet afleggen. Het werpen moet onderhands (arms) gebeuren. De wegen in de Zwijndrechtse Waard waren niet zo geschikt voor het spel (smal en met sloten er langs). Daarom werd het gespeeld in de winter als de sloten en vlieten dichtgevroren waren en de tuinders weinig te doen hadden. Het is met zekerheid nog gespeeld in de oorlogsjaren. In veel tuindersschuren waren de attributen nog voorhanden, maar weinigen kunnen nog over het spel vertellen.

Tot aan de oorlog kon men in de Zwijndrechtse Waard in georganiseerd verband alleen de sporten: paardrijden, korfbal, schieten, voetbal, wandelen, turnen en zwemmen beoefenen.

A. van der Linden.

of don 23 april 1736 heeft hij van
Doe gilden een geringe geslachten
van de Leijden die boefvanden

heden

de bo

blauwe

goud en

af 1700

of 1700

de gilden

leijden

volt a

de af 1700

of 1700

leijden

gilden

af 1700

de gilden

af 1700

de gilden

De genealoog

De genealoog zit altijd droog,
achter vergeelde documenten,
Hij zoekt in Zeeland naar een doop
en naar een doodsbericht in Drente.

Een trouwboek uit de Achterhoek
verschaft hem licht in het duister.
Zijn stamreeks streelt zijn eergevoel,
Zijn wapen is zijn luister.

Kwartieren rijen zich aaneen
tot dagen - jaren - eeuwen ...
Zijn leven "leeft" in parenteel
bij adelaars en leeuwen.

Hij speurt in 't stoffige archief
naar namen, datums, steden ...
Elk oud register is hem lief
als bouwsteen voor het heden.

De genealoog is niet zo droog
als vele mensen menen....
Hij leeft - bewust van 't voorgeslacht
als drager van het heden.

Geslachten komen, gaan voorbij....
De jeugd wordt weduwnaars en weeuwen
doch eind'loos stroomt door u en mij
het bloed van eeuw' tot eeuwen.

Haarlem, 20 maart 1958 C. Wiegel

de bo

de bo

de bo

de bo

de bo

de bo

de bo

de bo

de bo

de bo

de bo

de bo

de bo

de bo

de bo

de bo

de bo

Colofon

"Swindregt Were", een naam die naast "Swijndregt Were" al vroeg gebruikt wordt voor de Zwijndrechtse Waard, is het periodiek van het Historisch Genootschap Hendrik Ido Ambacht en de Historische Vereniging Zwijndrecht.

Het blad verschijnt twee tot drie keer per jaar en wordt gratis aan de leden toegezonden.

Redactie H.I.Ambacht:

C. Lagendijk

J. Smit

A. de Zeeuw

Redactie Zwijndrecht:

drs. C.R.van den Berg

mw. E.Dreesens-van der Linden

A. van der Linden

K. Popijus

Redactie-adres voor H.I.Ambacht:

Weteringsingel 118B

3342 AL H.I.Ambacht

tel: 078-6813965

Redactie-adres voor Zwijndrecht:

Prins Bernhardstraat 30

3331 BR Zwijndrecht

tel: 078-6194677

(tevens adres secretariaat Historische Vereniging Zwijndrecht).

Secretariaat Historisch Genootschap Hendrik Ido Ambacht:

Ir. H. van Vliet, Weteringsingel 38

3342 AJ H.I.Ambacht

tel: 078-6812272

Postgiro 440728

Druk: Pro Patria Zwijndrecht

De verkoopprijs voor losse nummers: f. 4,75

ISBN 90-73236-15-0

De redactie is niet verantwoordelijk voor de inhoud van de onder auteursnaam geplaatste artikelen.

